

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto AM 2009. – *The church seen from the southeast.*

BJERRE KIRKE

BJERRE HERRED

Historisk indledning. Kirken havde fra slutningen af 1600-tallet mange vekslende ejere og hørte i to omgange under Skerrildgård, 1692–1710 og 1746–89. Kronen afhændede 1687 kirken til kancellisekretær Peter Rodsteen til Langholt og Sønder Elkær.¹ Admiral Jens Rodsteen til Rodsteenseje afhændede 1691 kirken til handelsmand og borger i København, Johan Syling, der allerede det følgende år solgte den videre til Henrik Bille til Skerrildgård.² Peder Christensen Thonboe til Skerrildgård overdrog 1710 kirken til borgmester i Horsens, Stefan Rasmussen Hofgaard (†1716).³ Senest 1721 blev den overtaget af dennes svigersøn, købmand i Horsens Peder Thomasen Bering (†1739),⁴ hvis datter, Kirstine Marie Bering, 1742 fik kirken udlagt som fædrene arv.⁵ Hendes mand, kancelliråd Morten Cordtsen, solgte 1746 kirken til hustruens svoger, Hans Dreyer Hofman (Hans de Hofman) til

Skerrildgård,⁶ og kirken fulgte herefter atter Skerrildgård, indtil den ved auktion 1789 blev erhvervet af to gårdmænd, Jacob Jespersen i Hornum⁷ og Tønne Sørensen i Hornumkær.⁸ Disse var endnu 1809 ejere af kirken, der inden 1824 var overtaget af sognemændene. Kirken overgik til *selveje* 1. jan. 1913.⁹

Sognet har siden reformationstiden været *anneks* til Nebsager.

Kirken ligger midt i den lille by, der siden 1960'erne er under udbygning. Mod vest og nordvest er kirken dog stadig omgivet af åbne arealer, nu sikret ved en fredning.

Kirkegården har bevaret sine gamle skel bortset fra vestsidens, der 1917 er udvidet med ca. 15 m. Den hegnes nu som tidligere af *kampestensdiger*, hvoraf

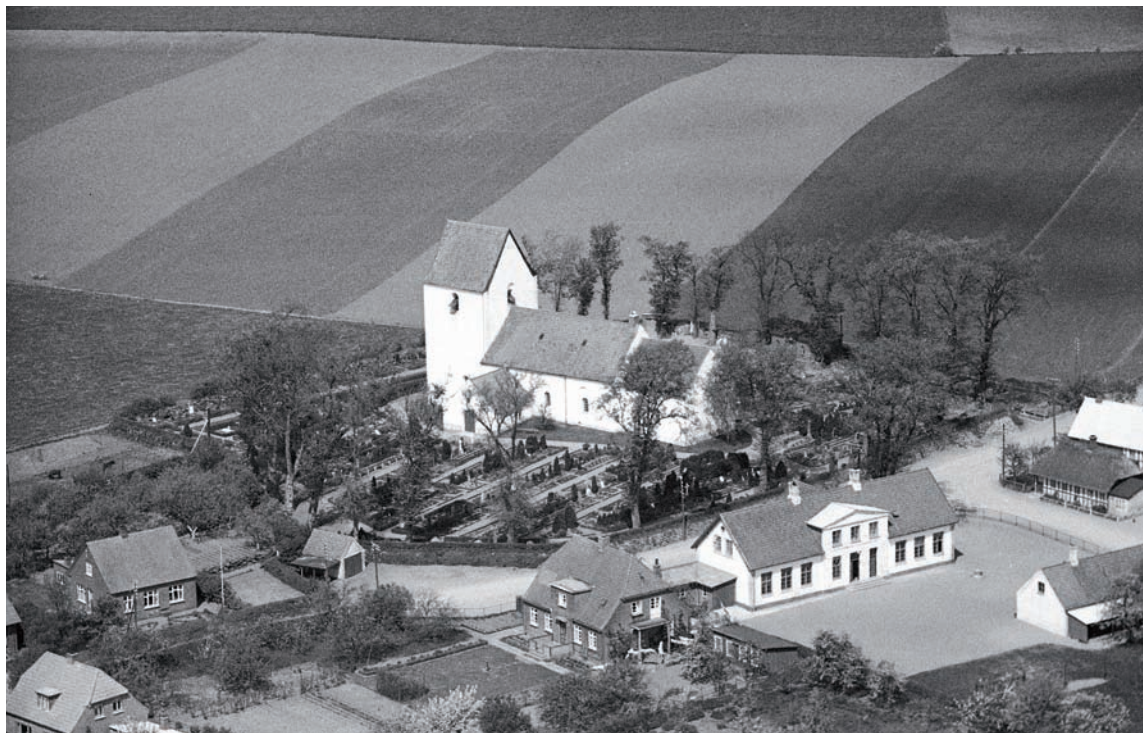
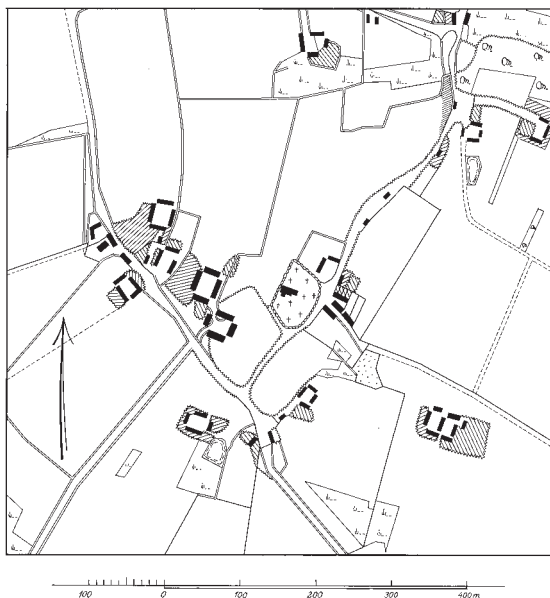

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydøst. Ålborg Luftfoto 1951. KglBibl. – Aerial photo of the church seen from the southeast.

det vestre er flyttet ud 1922. 'Kirkegårdsmuren' var 1722 noget forfalden,¹⁰ mens 'diget med port og låger' 1819 meldtes i forsvarlig stand.¹¹ 1863

omsattes 33 favne (ca. 60 m) af det østre dige fra grunden.⁹

Hovedindgangen er i øst, hvor den også nævnes 1682.¹² Den nuværende køreport fra 1884 har jerngitterfløje mellem kunstfærdige, cementafdækkede piller, muret af glaserede formsten og med korstegn og stiliserede blade.⁹ En tømret køreport og to låger var 1722 en del forrådnede.¹⁰ En enkelt udformet låge i nordsiden giver adgang fra en parkeringsplads nord for kirkegården.

En mindre bygning inden for det nordre dige tjente indtil 1988 som *tligkapel* og benyttes siden som redskabsrum og *graverkontor*. Det hvidkalkede og skifertækkede hus er formentlig opført o. 1900. Et tidligere *sprøjtehus* fra 1800-tallets sidste del, på gadejord syd for kirkegården, benyttes nu som redskabshus.

Fig. 3. Matrikelkort over Sønder og Nørre Bjerre, målt 1783. Sammentegnet af to kort ved J. Wichmann. 1:10.000. – Land registry map of Sønder and Nørre Bjerre, surveyed in 1783.

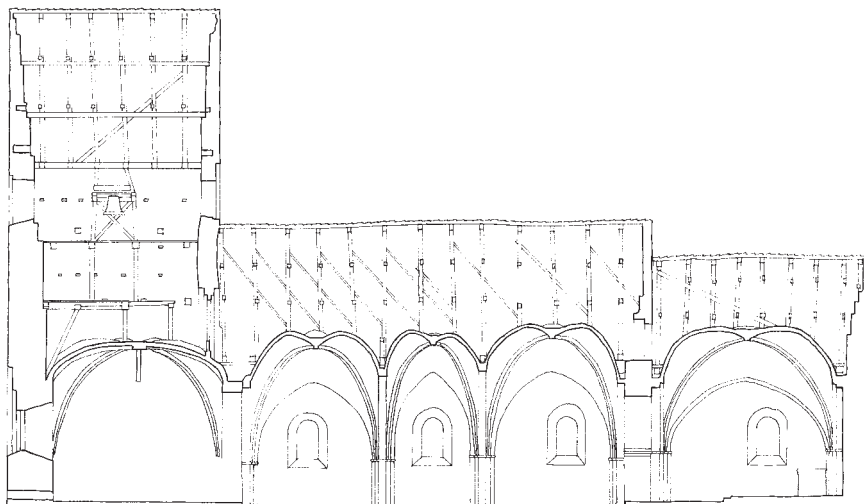

Fig. 4. Længdesnit set mod nord. 1:300. Tegnet af Martin Holm Mogensen 2010 efter opmåling af arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen & Bech-Jensen 1995. – *Longitudinal section looking north.*

BYGNING

Oversigt. Kirken er en romansk frådstensbygning, bestående af kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen, efter at bygningen var overhvalvet, er føjet et kraftigt tårn i vest. Et våbenhus ved skibets sydside synes at indeholde en middelalderlig kerne, men er stærkt ombygget. Kirken er gennemgribende restaureret 1995–99. Kirkens (skibets) *orientering* afviger ca. 15 grader mod syd.

Kirken er opført på et svagt hvælvet højdedrag med højeste punkt omkring triumfinuren. Terrænet falder ret stærkt fra skibets vestgavl og vest-

over, og der er muligvis foretaget en opfyldning før tårnets opførelse.

Frådstenskirken har bevaret sine gamle mure og til dels også nordsidens åbninger, men facaderne er betydeligt ændret. Den romanske bygning er disponeret på traditionel vis med dørene placeret vestligst i skibets langsider, men ellers fremstår den ret anonym, idet der savnes enkeltheder til en nærmere bestemmelse af dens arkitektur. Skibets højsiddende, smalle vinduer synes dog at antyde et opførelstidspunkt, der næppe kan være meget senere end 1200.

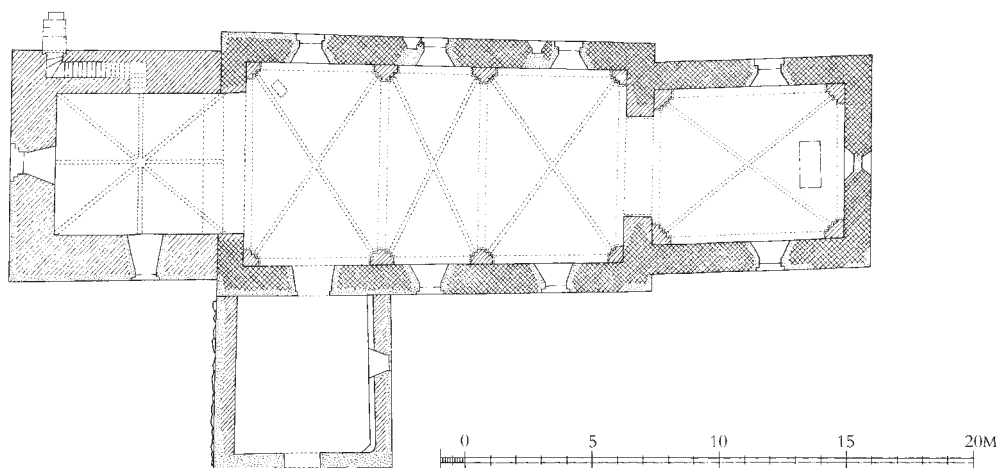

Fig. 5. Grundplan. 1:300. Tegnet af Martin Holm Mogensen 2010 efter opmåling af arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen & Bech-Jensen 1995, suppleret af NJP. – *Ground plan.*

Den ret anseelige bygning er både længere og bredere end nabokirken i Nebsager, men *planen* er ikke så nøjagtigt afsat som dennes. Koret 'siddet' skævt på skibet, og skibets langmure divergerer vestover med mere end en halv meter. Skibet er 0,6 m højere end koret, og springet mellem de to bygningsafsnit svarer omtrent til en halv murtykkelse.

Materialer og teknik. Ydermurene, der er uden sokkel, er stærkt forstyrret af ældre og yngre reparationer og skalmuringer med teglsten i varierende formater. Efter den seneste istandsættelse 1997-99 optager frådstenspartierne nu under halvdelen af de pudsede og hvidtede facader; mest er bevaret i nord. De oprindelige materialer iagttages bedst i tagrummene, hvortil der er adgang via tårnets mellemstokværk. Korets *gavltrekan*t, der som den eneste er næsten fuldt bevaret, er af små *frådsten*, kun 5-7 cm høje, muret i regelmæssige skifter iblandet enkelte marksten. Dog er et 'bælte' umiddelbart over tagfoden, ca. 0,6 m højt, muret af to skifter *kløvet kamp*, og samme materiale er også brugt i den nederste, stadig intakte del af triumfurens *gavltrekan*t. Ved nedtagningen af gavlspiden, der er 105 cm tyk, er murkernen blottet på vestsiden, og den ses her at bestå af hånd- og

hovedstore marksten i en fed kalkmørtel. Korets og skibets overvægge, der i hvælvlokkerne er blottede indtil 2 m under murkronen, står endnu stedvis pudsede og hvidtede (svarende til situationen før hvælvslagningen); også her synes frådstenene at være suppleret med lidt *kamp*.¹³

†*Døre.* Skibets tilmurede norddør spores kun udvendig, hvor åbningen 1997-99 er markeret som en svag blanding, 112 cm bred; dørens øvre del er opslugt af et moderne vindue. Syddøren er stadig i brug, men udvidet og fuldstændig ændret. Indvendig er der 35 cm over dørens nu fladbuede afslutning indmuret et vandret stykke egestømmer, 205×20 cm, der kan være dørens gamle *overligger*.

Vinduer. Koret har haft tre små vinduer, ét i hver side, og skibet efter alt at dømme tre i hver langside. De gamle åbninger var ved Fr. Uldalls besøg 1890 dækket med cementpuds og kunne derfor ikke ses; men ved kirkens restaurering 1997-99 er fire igen draget frem, og tre fremtræder nu som *nicher* (jf. fig. 7). Korets østvindue, 85 cm bredt i ydre flugt, er noget ommuret i tegl, og dækkes nu udvendig af et svagt spidsende stik; indvendig står åbningen som en 140 cm bred, rundbuet *niche*, formodentlig noget udvidet. Nordvinduet, 75

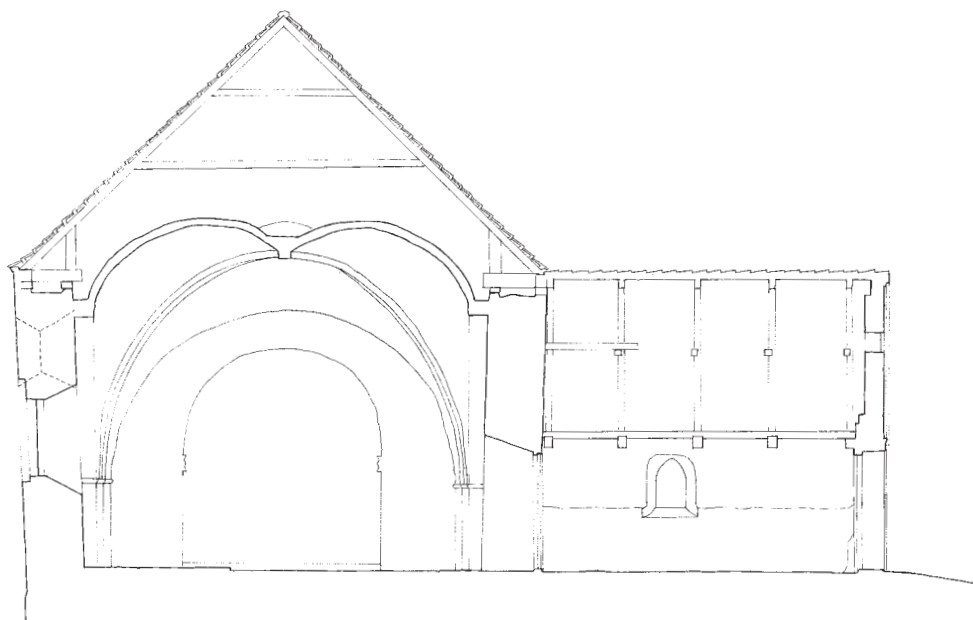

Fig. 6. Tværsnit gennem skibet set mod øst, 1:150. Tegnet af Martin Holm Mogensen 2009 efter opmåling af arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen & Bech-Jensen 1995. – Cross-section through the nave, looking east.

Fig. 7. Kirken set fra nordøst. Foto AM 2009. – *The church seen from the northeast.*

cm bredt, er til dels opslugt af et nyere; udvendig står vinduets øvre del nu som en svag, rundbuet blænding.

Bedre bevaret er to vinduer i skibets nordside (de to østre af tre). Det er traditionelle rundbuede og dobbeltsmigede åbninger med smalle lysninger. De er muret i frådsten og står nu som udvendige nicher, mens konturerne indvendig er markeret som streger i pudsen. Åbningerne sidder højt i muren, indvendig med bund henholdsvis 335 og 355 cm over nuværende trægulv, hvortil skal lægges 40–50 cm, idet skibets gamle gulv har ligget noget lavere (se ndf.). Østre vindue måler i ydre murflugt 135×73 cm, lysningen kun 87×32 cm; vestre vindue tilsvarende 130×77 cm og 90×34 cm. Ved genåbningen af vinduerne 1997–99 udtoges af det vestre mindre partier af glas og valsede blysprosser, som viste, at vinduerne har været i brug endnu i 1800-tallet.

Indre. Den romanske korbue er forsvundet i forbindelse med triumfmurens fornyelse i tegl i

senmiddelalderen (se ndf.). Ved en arkæologisk undersøgelse 1997 fandtes i gulvet 15–16 cm foran den ommurede triumfinur rester af den tidligere $\ddagger$ strækmur, opført af frådsten og forsynet med en 'afgnavet' skrånkantprofil.¹⁴ Rummene har oprindelig været dækket af flade $\ddagger$ trælofter.

De *senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser* er alle af munkesten i munkeskifte. De enkelte arbejder kan så nogenlunde indordnes i en tidsmæssig rækkefølge. Hvælvsbygningen, der må være foretaget o. 1500, er ældre end tårnbyggeriet, og endnu ældre var en muligvis ret omfattende ombygning af skibets vestende. Udvidelsen af korbuen er måske sket samtidig med indbygningen af hvælvene, mens en fornyelse af skibets østre gavltrekant og tilføjelsen af våbenhuset ikke umiddelbart lader sig datere. I det følgende er de enkelte arbejder i hovedtrækkene beskrevet fra øst mod vest.

Den runde og overpudsede *korbue* smykkes (i niveau med korets kragsten) af profilerede *krag-*

bånd af tegl, dannet af tre udkragede skifter med en vulst mellem to skråt afskårne sten. Den øvre del af skibets østre gavlspids er nymuret i regelmæssige skifter af munkesten med smukke, efterbehandlede fuger. I gavlen er anbragt en fladbuet og falset *dør*, 141×72 cm, der fra skibet giver adgang til korets loftsrum.

Inden hvælvslagningen (og det efterfølgende tårnbyggeri) var der som nævnt foretaget en ombygning af *skibets vestende* omfattende gavlen og det vestligste afsnit af langmurene. Størsteparten af den ombyggede vestmur er sammen med gavltrekanen nedtaget i forbindelse med tårnets opførelse nogle årtier senere (se ndf.), og teglstensmurværket er nu kun bevaret i skibets hjørner. I tagrummet kan de senmiddelalderlige, teglmurede vægflader (i syd, vest og nord) følges nedad i hvælvlokkerne indtil 1,6 m under murkronen. Udvendig er hele skibets nordvesthjørne ommuret 1999.

De fire fag *krydshvælv*, ét i koret og tre i skibet, er af den almindelige type for Århus Stift. De hviler på falsede hjørne- og vægpiller med afrundede kragbånd og på helstens skjold- og gjordbuer. I koret er skjoldbuerne falsede; i skibet er det midterste fag lidt smallere end de to øvrige, og skjoldbuerne tilsvarende spidsere. 1997 er i vestre fags nordkappe, i vestre svikkel, fremdraget et (†)*mandehul*, der har givet adgang til loftet. Den rektantede åbning, ca. 50×50 cm, har karme af træ og er igen tilmuret. Alle fire hvælvfag er på oversiden i sammenskæringerne forsynet med sekundære *trædetrin* mellem løbere, der er lagt på fladen i et tykt lag mørtel.

Det solide *tårn*, hvis mure nederst er 1,8 m tykke, er rejst op imod skibet, efter at man først havde fjernet hele den just omtalte, ombyggede vestmur bortset fra hjørnerne. Her er i stedet muret en bred, spidsbuet arkade, der åbner tårnrummet i hele dets bredde mod kirken og samtidig

Fig. 8. Indre set mod øst. Foto Ejnar V. Jensen 1939. – Interior looking east.

Fig. 9. Kirken i landskabet set fra nordvest. Foto Ejnar V. Jensen 1939. – *The church and its surroundings seen from the northwest.*

giver afsæt for tårnhvælvet. Den forholdsvis tynde østmur (af to en halv sten = 75 cm) hviler som i Nebsager på en høj *aflastningsbue*, der er udspændt mellem tårnets flankemure over hvælvet og vest for skibets nedtagne gavl. Aflastningsbueens spids når næsten til rygningen af skibet og til klokkestokværkets gulv og har til en begyndelse givet fri adgang mellem tårnet og skibets loftsrums. Men den dristige konstruktion har ikke kunnet bære, og den højspændte bue er på et tidspunkt (muligvis i 15-1600-tallet) blevet delvis udmuret med munkesten i den øvre del, understøttet af en ny, rund aflastningsbue, som har toppunkt ca. 2 m under spidsen af den første. I 1800-tallet er det underliggende mellemrum mellem tårnhvælvet overside og den yngre aflastningsbue udfyldt med en mur. Heri er nu en dør til skibets tagrum.

Yderfacaderne er præget af gentagne skalmur-ringer, der har lukket oprindelige åbninger. Sydsiden og den sydlige del af vestsiden blev repareret i årene efter 1726, da hjørnet var ved at falde ned.¹⁰ Murene fik 1868 som den øvrige kirke et tykt lag cementpuds, der igen er banket af. Syd- og vestsiden fremtræder nu med en halvtens skal af moderne 'munkesten' (alene løbere), muret i tiden efter 1913 og til dels fornyet 1997.

Tårnrummet dækkes af et ottedelt ribbehvælv med vederlag i væggene. I vægfladerne er nederst brugt en del marksten. Rummet har oprindeligt haft egen indgang i syd, hvor siderne i en tilmuret *†dør* er markeret i murværket ude og inde. Døren er foroven ødelagt af et moderne, rundbuet vindue, og rummet får i øvrigt lys gennem et vindue i vest i et rundbuet spejl.

Der er adgang til de to øvre stokværk via en ligeløbet *trappe* vestligst i nordmuren, hvis udvendige, fladbuede dør er hævet fire trin over terræn. Trappen, der dækkes af fladbuede halvstensstik, udmunder umiddelbart over hvælvingen. Tårnets svære mure er indvendig aftrappet i syd og vest i niveau med etageadskillelserne. I det nu helt mørke mellemstokværk sidder i syd et fladbuet, indvendig smiget $\dagger$ vindue i niveau med hvælvkapperne, tilmuret i lysningen, og lidt højere ses et tilsvarende $\dagger$ vindue i vest. Her og i klokkestokværket er efterladt en serie åbne bomhuller, også til diagonalt stillede bomme. Klokkestokværkets fire glamhuller, ét i hvert verdenshjørne, er noget ændrede. Det østre er fladbuet og anbragt i en rundbuet blænding, de tre øvrige er rundbuede og falsede. Det næsten kvadratiske tårn dækkes af et let opskalket sadeltag med helt fornyede, glatte gavlspidser i øst og vest.

Det brede, lave *våbenhus*, hvis tagrygning kun når til skibets murkrone, må i sin kerne være

middelalderligt, idet murene til dels hviler på en rejst syld og en enkelt stor kvader. Men huset er stærkt ombygget, og et tilbagespring i østvæggen viser, at muren har været nedbrudt indtil 1,3 m over gulvet. Facaderne er o. 1913 og igen 1997 grimt skalmurede med munkesten, alene af løbere. Døren i syd indfattes i en rektantet, skarpt profileret ramme af cement vel fra 1800-tallets senere del. Rummet får lys gennem et spidsbuet jernvindue i østmuren, indsat 1855, og dækkes af et gråmalet træloft. 1819 havde våbenhuset 'intet ordentlig loft', men kun nogle løse fjæle.¹¹ Et $\dagger$ stenkors over gavlspidserne, der ses på ældre fotografier, var opsat 1875.⁹

Vedligeholdelse. Kirken ansås 1720 for 'meget velholdt', men to år senere var en stor del tagsten blæst ned fra både tårn og skib.¹⁰ 1742 betaltes i forbindelse med ejerskiftet en 'hr. Rodenborg'¹⁵ et større beløb, 401 rdlr., for reparation af kirken. Arbejdets art er ikke nærmere specificeret, men det blev samtidig præciseret, at der endnu mang-

Fig. 10. Indre set imod øst. Foto AM 2009. – Interior looking east.

lede reparationer på tårnet og taget samt af det indvendige, hvor 'en del ornamenter' var i 'slet og ubrugelig stand'.¹⁶ Provsten fandt 1806, 1819 og 1833 kirken 'i forsvarlig stand' inde og ude. Fra 1855 holdt de støbte jernvinduer deres indtog; 1867 anbragtes fire luftkanaler ved gulvet.⁹

Istandsættelser af bygningen har i første række været påkrævet på grund af bevægelser i frådstensmurværket, forårsaget af trykket fra de indbyggede hvælv. Disse har presset murene udad, og på et tidspunkt (i 1800-tallet?) har det været nødvendigt at indlægge tre tværgående *†trækbånd* og *-bjælker* i skibet, synlige i rummet (jf. fig. 8). Denne tværforstærkning er nedtaget under restaureringen 1997.

Foruden statiske problemer har frådstensmurværket været plaget af fugtgener, der var opstået som følge af den hårde udvendige puds og en indvendig asfaltering af væggene (vistnok foretaget i 1930'erne). Bygningen udsattes fra 1860'erne for en ret hårdhændet behandling med det nye universalmiddel, portlandcement. 1868 skulle skibets sydside foruden tårnet og våbenhuset 'optrækkes' med cement, 1877 fik det indvendige en tilsvarende behandling, og 1886 blev også skibets nordside afpudset i cement.⁹ Ved en afleveringsforretning i 1912, forud for kirkens overgang til selveje, var udviklingen vendt. Nu blev det påbudt, at cementpudsen på tårnets facader blev afhugget og erstattet af en halvtstens mur af munkesten.⁹ Denne beklædning er til dels fornyet 1997 og præger stadig de to tilbygninger, tårn og våbenhus, mens store dele af frådstenskirkens facader nu står med en skal af mursten i normalstørrelse.

Hovedrestaureringen (ved arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen & Bech-Jensen) indledtes 1982 med en istandsættelse af tagværkerne, der blev forstærket på tværs. En langstrakt anden etape, 1995-99, omfattede først det indre af kirken, der kunne genåbnes 7. sept. 1997. Her førte en afrensning af vægge og hvælv til fundet af kalkmalerier (se s. 1134), ligesom der blev foretaget en mindre arkæologisk undersøgelse af skibets gulv. Ved den efterfølgende istandsættelse af frådstenskirkens ydre blev forvitrede og dårlige frådsten udtaget og nye, blødstrøgne mursten indmuret i stedet. For-

inden havde facader og fundamenter i to et halv år været blotlagt for puds og dækket af et telt for at murværket kunne tørre ud.

Vinduerne, to i koret og fem i skibet, har rundbuede støbejernsrammer, der formodentlig er indsat 1877, da provsten påbød, at vinduernes indvendige form blev forandret, så de blev ens og 'i overensstemmelse med kirkens bygningsstil' (dvs. romansk rundbuestil).⁹ I sydsiden sidder åbningerne i høje (flad)rundbuede blændinger, der må være en rest af ældre og større *†vinduer*, som er brudt igennem murene i forbindelse med hvælvslagningen. Åbningerne er sænket noget i forbindelse med indsættelsen af jernrammerne; provsten bad allerede 1851 om, at vinduet ved prædikestolen blev sænket.⁹

Gulvene er efter restaureringen 1997 lagt med sekskantede, røde og gule fliser, idet der er trægulve under bænkeene. I tårnet ligger der mursten på fladen, i våbenhuset mursten i sildebensmønstre.

†Gulve. Ved den arkæologiske undersøgelse i skibet i forbindelse med kirkens restaurering 1997 afdækkedes dele af et ældre gulv (muligvis kirkens oprindelige).¹⁴ Gulvet, hvis overflade lå 35-43 cm under midtgangens niveau, bestod af et 2-3 cm tykt lag sandet ler, overlejret af et tyndt lag kalk; underlaget var groft grus iblandet småsten. Et yngre gulv herover, der måske er lagt i forbindelse med hvælvslagningen, bestod af flade marksten i forskellig størrelse vekslende med partier af tegl. Gulvet, hvis overflade lå 13-15 cm under midtgangens niveau, bar præg af adskillige reparationer, foretaget efter nedgravninger til begravelser. Røde mursten blev i løbet af 1800-tallets senere del afløst af gule og røde teglfliser, sekskantede og kvadratiske.⁹ Våbenhusgulvet var før 1997 belagt med sorte og hvide cementfliser.

Korets *tagværk* er af eg og formodentlig lagt op i forbindelse med hvælvslagningen. Spærfagene har dobbelt lag hanebånd med bladede samlinger og er nummereret med stregnumre på østsiden fra øst mod vest. Spærskoene er fornyet i eg, enkelte spær og hanebånd i fyr. Skibet har haft en tilsvarende konstruktion, men her er alt fornyet i fyr med undtagelse af de østligste fire fag. Efter en tværforstærkning 1982 er tagværkerne 2002

Fig. 11. Kalkmalerier, o. 1510, dommedag med Skt. Mikael som sjælevejer (s. 1135). Foto AM 2009. – *Mural paintings, c. 1510, Judgement Day with St. Michael as weigher of souls.*

yderligere stabiliseret ved opsætning af en såkaldt tovpolygon, dvs. opspænding med stålwirer (jf. Nebsager og Stouby).

Den velholdte kirke er hvidtet ude og inde. *Tagbeklædningen* på kirke og tårn består nu som tidligere af tagsten, der 2006 er fornyet med et underlag af fyrrebrædder og pap (arkitektfirmaet Birch & Svanning). Endnu 1722 var der *†blytag* på koret.¹⁰

Opvarmning. Kirken har kunnet opvarmes siden 1878, da der blev anskaffet en kakkelovn. Den erstattedes 1887 af en ny, opstillet ved korbuens nordside, der 1899 blev suppleret med endnu en ovn i skibets nordvesthjørne. Ovnene havde hver sin skorsten. 1914 installeredes en kalorifer i skibets nordøsthjørne.⁹ Kirken fik 1948 elvarme med rørovn under stolestaderne. Dette anlæg er fornyet 1997, og nye ovne under vinduerne er placeret i konvektorkasser i gulvet afdækket med messingriste.

KALKMALERIER

Rummet stod indtil 1939 med en imiteret *†*murstensdekoration. 1935 fremkom der sengotisk kalkmaleri i korets østkappe, en Dommedagsfremstilling med Skt. Mikael som sjælevejer (nr. 2). Det fundne skønnedes for medtaget til at bevares og blev atter tildækket.

Da det 1995 blev nødvendigt at nedbanke al ikke vedhæftende kalk i kirkerummet, kom maleriet igen til syne tillige med yderligere maleri i skibets østhvælv, ligeledes i østkappen. Det nyfundne i skibet tilhører hovedsagelig samme udsmykning som korets, men nogle bomærker og atter tildækkede ornamenten var lidt ældre (nr. 1). Inden det meste blev restaureret 1996, foretog man en prøveafdækning i nabokapperne, hvorved det kunne godtgøres, at udsmykningerne ikke har været dele af noget større.

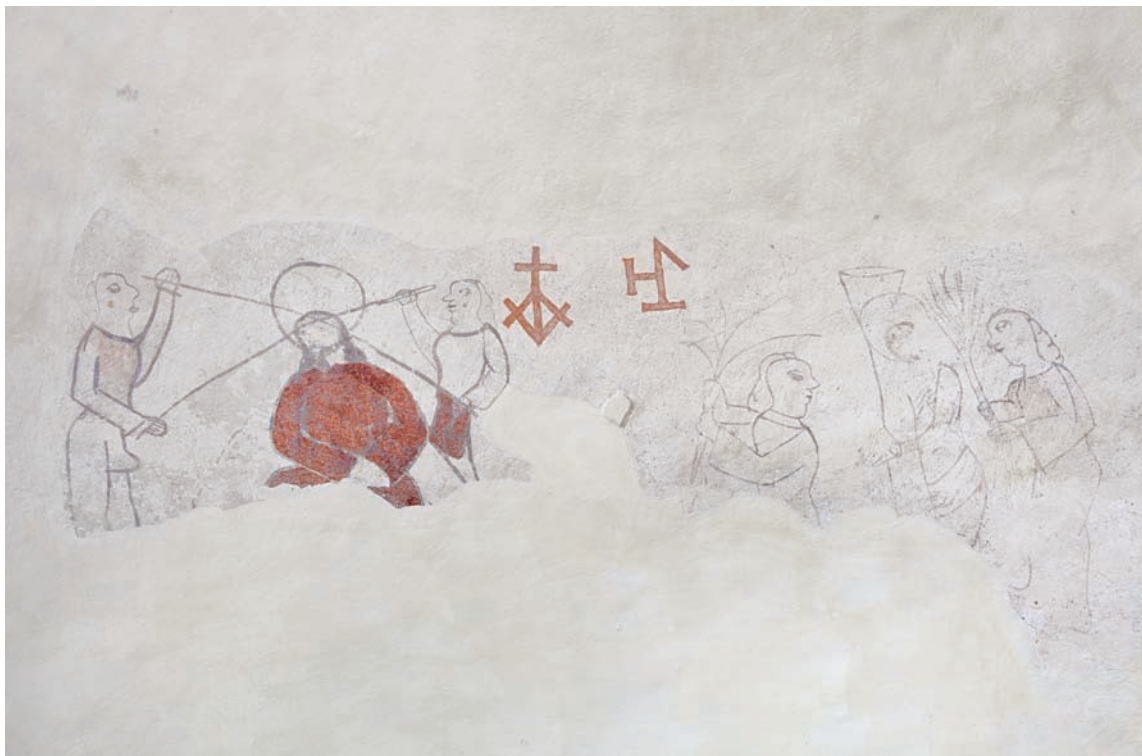

Fig. 12. Kalkmalede bomærker fra o. 1500 (måske kirkeværgernes) og fremstillinger af Tornekroningen og Piskningen fra o. 1510 (s. 1135). Foto AM 2009. – Mural paintings: identification marks from c. 1500 (perhaps belonging to the churchwardens) and depiction of the Crowning with Thorns and the Flagellation from c. 1510.

1) O. 1500, en rent dekorativ udsmykning, hvoraf er bevaret to røde bomærker midt i skibets østhvelvs østkappe (fig. 12). I lyset af mærkerens centrale placering er det nærliggende, at de har tilhørt kirkeværgerne. Til bomærkerne hørte en $\dagger$ dekoration omkring ribbekrydset i samme hvælvfag, hvor der med rød farve var malet cirkelkors eller 'oblater'. Cirkelslagene var afsat med passer i hvælvenes første berapning og må antages at være samtidige med hvælvbyggeriet.

2) O. 1510, en figurudsmykning af uskolet karakter. Af farver ses kun sort, rødt og lys okker anvendt. I korets østkappe er midt for malet Dommedag (fig. 11). Den martrede Kristus troner med armene udstrakte og nådens lilje og straffens sværd udgående fra sin mund. Ved hans sider står Maria (i nord) og Johannes samt bag Maria ærkeenglen Mikael, der blæser i sit horn samtidig med, at han foretager sjælevejningen; i den ene vægtskål er malet en lille sjæl, i den

anden en djævel. Bag Johannes ses Himmels og Helvedes med enkelte frelste og fortabte sjæle. Nærmest står Skt. Peter med en stor nøgle ved Himlens port, og under ham i sviklen åbner et djævelhoved sit flammende gab.

I skibets østhvælv findes der i østkappen to fragmentariske scener af lidelseshistorien (fig. 12), der må have skullet spille sammen med den samtidige korbuekrucifiksgruppe nedenunder. I nord ses Tornekroningen. Jesus sidder traditionelt med bundne hænder, mens to grove krigsknægte med kæppe presser tornekronen ned i hans pande. I syd er fremstillet Piskningen. Jesus står bundet til marterpælen og traktes af to knægte.

En kalkmalet $\dagger$ murstensdekoration fra 1870'erne omfattede korbue, hvælvbuer og -ribber (jf. fig. 8, 29), svarende til mange af egnens kirker. En tid var også hvælvpillerne i koret dekoreret. Dekorationen er overhvidtet 1939.

INVENTAR

Oversigt. Kirken har et righoldigt inventar, af hvilket en ikke ubetydelig del er fra middelalderen. Den lovepyrede døbefont er romansk, en klokke er fra 1300-tallet, og en *madonna med barnet må dateres o. 1250-75. Hun er siden 1933 i Horsens Museum sammen med en *diakonhelgen fra o. 1475-1500 og en *Kristusfigur, der har tilhørt en krucifiksgruppe fra o. 1500. Gruppens to sidefigurer, Maria og Johannes i sørgepositurer, befinder sig fortsat i kirken.

Hovedmøblerne stammer fra renæssancetiden. Altertavlen bærer det malede årstal »1634« og kan ikke være stort ældre i betragtning af dens fuldt tidssvarende (men misforståede) bruskornamenter. Prædikestolen, der må være op imod et par årtier yngre, bærer det malede årstal »1652«.

Christian IV-tidens billedskærerkunst er dertil repræsenteret ved et *topstykke fra en stolegavl, nu i Horsens Museum.

Et sydtysk dåbsfad er fra o. 1575, men er først kommet til kirken efter 1839. Alterstagerne må dateres o. 1650-1700, og altersølvet er leveret o. 1775 af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, og forsynet med våbener for kirkeejerne Hans Helmuth Lüttichau og hustru Maria Lasson.

En række arbejder i begyndelsen af 1740'erne er formentlig indledt med altertavlen, der bærer indskriften »renoveret 1741«. Det gælder en lille fontehimmel, en korsranke med opfriskede malerier og prædikestolens opgang med udsavede barokbalustre.

1800-tallet er repræsenteret af et altermaleri fra 1892 af Anker Lund og af et tidligere altermaleri fra o. 1850.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkerummet præges af Einar V. Jensens istandsættelse i 1939, da han fremdrog de originale farver på altertavlen (1634), prædikestolen (1652), fontehimlen og korsranken, hvor bemalingen dog i ikke uvæsentligt omfang er en rekonstruktion. Restaureret blev derimod ikke en sjælden ↑alterbordsforside fra 1557, der er forsvundet efter 1939.

1742 hed det sig, at en del af kirkens ornamenter var i »slæt og næsten ubrugelig stand«. ¹⁶ En da allerede påbegyndt renovering omfattede foruden anskaffelse af de nævnte møbler et sæt nye ↑stolestader (1744) og en partiel nymaling af altertavle og prædikestol.

I 1800-tallet blev der foretaget flere nystafferinger, i gråt, hvidt, violet og frem for alt i toner af den egetræs-farve, der efterhånden kom til helt at dominere indretningen. En nymaling af altertavlen i forbindelse med indsættelsen af Anker Lunds altermaleri 1892 var mere broget, men bibeholdt brunt som bundfarve.

Fig. 13. ↑Alterbordsforside, 1557 (s. 1137). Foto Ejnar V. Jensen 1939. – ↑Altar frontal, 1557.

Et muret *alterbord* fra senmiddelalderen er undersøgt 1939 og står siden da gemt bag alterpanelet. Bordet er af munkesten, 162×70/75 cm, 104 cm højt, og står 75 cm fra bagvæggen (stenene måler 27,5×13×8 cm). I bagsidens midte findes en rektantet niche, et træk, som kendes fra andre alterborde, og som kan have at gøre med påsketidens liturgi.¹⁷ Bordet står i blank mur, nordenden dog berappet og hvidtet. Skibets sydøstre hvælpille står muligvis på resterne af et *†sidealterbord*.

Det nuværende *alterbord* er et panelværk af fyr fra 1939, 185×110 cm, 106 cm højt, opsat 65 cm fra bagvæggen. Panelet, der er udført som en kopi af *†alterbordspanel* nr. 2 fra o. 1700 (jf. ndf.), har højrektangulære profilfyldinger, tre fortil, to ved siderne. Rammeverket er gråsort med gyldne profiler, fyldingerne gråmarmorede.

†Alterbordsforsider og -paneler. 1) (Fig. 13) 1557, en alterbordsforside af fyrretræ, opdaget og undersøgt 1939. Det bestod af fem vandrette planer, hvorpå der var fæstnet tre lodrette og ét øvre, vandret rammetræ (det nedre manglede), således at der fremkom to højrektangulære felter.

Felterne havde under en tynd overstrygning rødlig bemaling med årstallet »1557« øverst i venstre felt. De lodrette rammestykker var malet med tværgående striber i vekselvis sort, rødt og hvidt, og det øvre rammetræ havde frynseimitation i hvidt, rødt og sort.

Forsidens tekstilimiterende bemaling, der efterlignede fornemme altertekstiler (antependier), har især paralleller på Sjælland.¹⁸ De nærmeste sidestykker, også med hensyn til konstruktionen, findes dog i Egå og Harridslev kirker (Randers Amt). Forsiden blev fremdraget 1939 bag *†alterbordspanel* nr. 2 og derpå henlagt på våbenhusloftet. Herfra er den siden forsvundet.

2) O. 1700, et alterpanel af egetræ, der har dannet forbillede for det nuværende (jf. ovf.). Ved nedtagningen 1939 stod træet blottet med lidt sort og rødt på profilerne.

†Alterklæder. 1854 ønskedes et nyt alterklæde af rødt fløjel med guldgaloner, som gik 'helt om på siderne'.⁹ 1860 anskaffede man et klæde af fløjel,⁹ der 1877 udskiftedes med et nyt af silkefløjel med guldgaloner, som var skænket af fru Mourier i Bjerre. Dette eller et senere ses på æl-

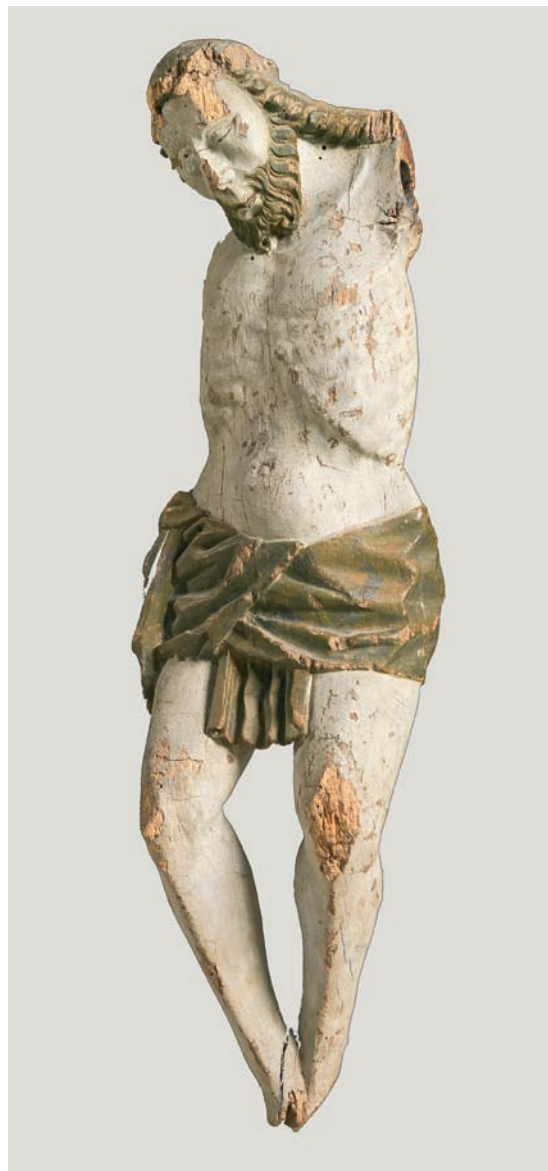

Fig. 14. *Kristusfigur fra *korbuekrucifiksgruppe, o. 1500 (s. 1144). Nu i Horsens Museum. Foto AM 2008. – *Christ figure from crucifixion group, c. 1500.

dre fotografier, der viser et klæde med gyldent kors (jf. fig. 8).

Altartavle (fig. 15), o. 1634, i højrenæssancestil med begyndende træk af bruskbarok. Altartavlen er af tosøjletype med dobbelt frise, gennembrudte vinger og en topgavl, der krones af et lille kors fra o. 1850. Under storsojlerne har postamentet fremspring med udtryksfulde englehoveder og

Fig. 15. Altartavle, o. 1634, ifølge indskrift udført på foranledning af kirkeværgerne Klemens Rasmussen og Laurits Poulsen (s. 1137, jf. fig. 17). Foto AM 2009. – Altarpiece, c. 1634, made, according to the inscription, on the initiative of churchwardens Klemens Rasmussen and Laurits Poulsen.

pyramidebosse på indersiden. Søndre fremsprings yderside bærer en indskrift med reliefversaler, der beretter om kirkeværgernes indsats ved tavlens udførelse (fig. 17): »Kierkewger paa den tid som lod denne tafler giøre var Clemend Rasmusen Hofmand oc Lavrs Polsen«.

Storsøjlerne er korintiske med prydbælte i form af stift skåret akantusløv. De står på høje plinte, der er fornyede 1939. En af de gamle *plinte, der nu er i Horsens Museum (inv.nr. 2779), har form af en volutbøjle med maske på forsiden (fig. 41). Malerifeltet indrammes af pro-

Fig. 16. Den opstandne Kristus, maleri fra 1634 i altertavlens topfelt (s. 1139). Foto AM 2009. – *The Risen Christ, painting from 1634 in the top section of the altarpiece.*

fil og pærestav. Storvingerne har inderst et bånd med beslagværk, yderst danner de en gennembrudt halvkartouche med englehoved, bladmaske og skematiske forsøg på bruskornamenter.

Den baldakinagtigt fremspringende, dobbelte frise har på undersiden beslagværk mellem englehoveder. Friserne afsluttes med tandsnitgesimser, og den nedre brydes af bøjler med diademhoved (i nord) og skægget mandshoved; på frisens sider ses lignende bøjler med englehoved. Topgavlens kartouche er i stil med vingerne og danner i midten et lille højovalt malerifelt.

Træværkets staffering er fra 1634 med en smule opmaling fra begyndelsen af 1740'erne, alt fremdraget og istandsat 1939. Grundfarven er en brun, der suppleres af rødt, grønt, sort, gråt (sojleskafter), sølv og forgyldning. Indskrifterne, som alle er oprindelige, står med gylden fraktur på sort bund.¹⁹ I øvre frise læses: »Jeg er opstan-

delsen oc liffuit ...« (Joh. 11,25), i den nedre: »Fader vor du som est i Himmelen ...«, i postamentet Nadverindstiftelsesordene: »Vor Herre Jesus Christus i den nat ...« (1. Kor. 11,23–25). På ydersiden af nordre postament læses de daterende årstal i sort på grøn bund: »[an]no 163[4]« (skriveskrift) og »ann[o] 1741« (kursiv) samt derover med små hvide versaler: »Aar 1939 istandsattes hovedinventaret under Nationalmuseet ved Einar V. Jensen«.

Topfeltet har oprindeligt *maleri*, den opstandne Kristus (fig. 16), der er fremdraget 1939 (olie på træ). Storfeltets *maleri*, Kristus og den angrende synder, er udført af Anker Lund 1892 i olie på

Fig. 17. Altertavle, o. 1634, løvehoved og indskrift til markering af kirkeværgernes indsats ved tavlens anskaffelse (s. 1138). Foto AM 2009. – *Altarpiece, c. 1634, Lion head and inscription recording the initiative of the churchwardens concerning the procurement of the altarpiece.*

Fig. 18. Tidligere altermaleri, Korsfæstelsen, o. 1850 (s. 1140). Foto AM 2009. – *Earlier altar painting, the Crucifixion, c. 1850.*

lærred og svarer ganske til kunstnerens maleri i Dalbyneder Kirke (Randers Amt). Det er signeret »Anker Lund 1892«.

Yderligere et *altermaleri* (usigneret) fra storfeltet må stamme fra o. 1850 (fig. 18). Det viser Korsfæstelsen med Maria, Johannes og Maria Magdalene, den sidste sunket sammen ved korsets fod. Maleriet, i olie på lærred (108×93 cm), hænger nu på tårnrummets nordvæg.²⁰

Da det ovennævnte årstal »1634« er påmalet (ikke skåret), kan tavlen godt være nogle få år ældre. Den står i skæringerne nær Hans Olufsen Ribers epitafium i Horsens Klosterkirke fra o. 1615 (*DK Århus* 5898 f.), men er ikke fuldt så godt udført. 1634-bemalingen fik en afstemning i begyndelsen af 1740'erne, da sølvlasuren blev dækket med rødt og grønt. Omkring midten af 1800-tallet fik tavlen to nystafferinger. Ved den første overstrøg man den med gråt, hvidt og violet, idet man bibeholdt storfeltets gamle *†maleri*, der skal have forestillet Nadveren. Det blev snart efter udskiftet med det nævnte maleri af Korsfæstelsen, mens træværket nu blev malet med gråt og egetræsmaling. I frisen læstes Fadervor med gul skriveskrift på sort bund.

I forbindelse med indsættelsen af det nuværende stormaleri 1892 fik træet en broget staffering på brun bund. I topfeltet maledes en helligåndsdue og i postamentet anførte man med skriveskrift det til stormaleriet henvisende skriftsted, Matt. 11,28 (Kom hid til mig, alle I, som er trætte og tyngede af byrder, og jeg vil give jer hvile). Sin nuværende fremtræden har altertavlen fået ved restaureringen 1939.

Middelalderlige alterfigurer. To middelalderlige alterfigurer (og en korbuekrucifiksfigur) blev o. 1925 fundet på kirkeloftet af kunsthistorikeren V. Thorlacius-Ussing (fig. 19). Graveren fortalte da, at 'disse billeder skulle ned i jorden ved næste begravelse'.²¹ I stedet kom figurerne til Museet i Glud,²² hvorfra de 1933 blev overført til Horsens Museum.²³

1) (Fig. 21) en tronende *Madonna med Barnet fra o. 1250–75. Den stærkt ødelagte, reliefagtige Mariafigur er nu i to dele, nødtørftigt samlet bagpå, hvorved den mindre del, hendes hoved og halsparti, nu fremtræder misvisende drejet mod højre. Delenes højde (63 og 27 cm) antyder en oprindelig figurhøjde på godt en meter.

Fig. 19. Middelalderlige figurer nedtaget fra kirkeloftet o. 1925 (s. 1140). Foto V. Thorlacius-Ussing. – *Medieval figures taken down from the church loft in c. 1925.*

Fig. 20-21. 20. *Diakonhelgen, formentlig Skt. Laurentius, altertavlefigur, o. 1475-1500 (s. 1142). 21. Tronende *Madonna med barnet, o. 1250-75 (s.1140). I Horsens Museum. Foto AM 2008. – 20. *Deacon-saint, probably St. Lawrence, altarpiece figure, c. 1475-1500. 21. *Madonna enthroned, c. 1250-75.

Fig. 22. Altersølv, o. 1775, udført af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, og forsynet med våbener for kirkeejerne Hans Helmuth Lüttichau og Maria Lasson (s. 1143). Foto AM 2009. – *Altar silver, c. 1775, made by Knud Rasmussen Brandt, Horsens, and marked with the coats of arms of the patrons of the church, Hans Helmuth Lüttichau and Maria Lasson.*

Den ranke Maria må have siddet frontalt på sit tronsæde. Kroppen er hovedsagelig bevaret bag barnet, der sidder på venstre knæ støttet under armen af moderens venstre hånd, mens hendes højre hånd nok har hvilet mod hendes højre knæ (brudflade ses). Marias knæ er let adskilte, fødderne næsten samlede på en stump bevaret fodstykke, og af tronsædet (med pude) er kun det øverste i venstre side i behold.

Marias næsten ødelagte krone (fig. 43) må som barnets have haft bladene skåret i ét med kroneringen, men de har været erstattet af senmiddelalderlige, hvortil fem indskæringer ses. Håret dækker ørerne og bølger ned i nakken. Ansigtet er ovalt med store, fuldt modellerede øjne, den lige næse er afgnavet, munden lille, hagen let fremspringende. Den bevarede venstre skulder synes dækket af en i øvrigt åbenstående kappe, kjolen danner på brystet parallelle folder over resterne af et bælte og ved underbenene u-folder. Venstre knæ og skinneben har været tilstykket og mangler nu.

Det kjortelklædte barn sidder med krydsede ben på en flig af moderens kappe. Krop og hoved er vendt imod beskueren, venstre hånd holder et æble mod brystet, og den manglende højre arm har været tilstykket. Barnets krone har fem blade med mellemfaldende småspidser, ansigtet ligner Marias men har umodellerede øjne.

Maria har i kronens hvælvede overside en 7 cm dyb nedboring, bagsiden en kantet udhuling med nogenlunde plan bund. Slidt bemaling fra o. 1850 i gråt og hvidt. Madonnafiguren må stamme fra et sidealter.²⁴ I Horsens Museum (inv.nr. 2777).

2) (Fig. 20) en *diakonhelgen, måske Skt. Laurentius, fra o. 1475–1500, stammende fra en høj- eller sidealtertavle. Den ungdommelige helgen, 102 cm høj, bærer dalmatika og står med et let svaj gennem kroppen. Højre hånd holder en åbenstående bog, mens den venstre har grebet om et nu manglende attribut. Figurens bagside er udhulet, og det løse hoved (med tilpløkket isenedboring) er nu påsat med et beslag.

Den slidte, hovedsagelig grå bemaling er fra midten af 1800-tallet. Håret er brunt, bogen sort, og dragtens bræmmer har uægte forgyldning. Siden 1933 i Horsens Museum (inv.nr. 2778).

Altersølvet (fig. 22) er udført o. 1775 af Knud Rasmussen Brandt (†1778), Horsens, og forsynet med våbener for kirkeejerne Hans Helmuth Lüttichau og Maria Lasson.²⁵ Kalken, 22 cm høj, har sekstunget fod med en lille påloddet krucifiksfigur på en af tungerne. De cylindriske skaftled er profilerede, knoppen sekstunget med mellemfaldende rudebasser, der er graveret med versalerne: »Hiesvs«. Det stejle bæger bærer på siden kirkeejernes våbener kranset af indskriften (skriveskrift): »Hans Helmuth Lüttichau Maria Lasson«. På standpladen ses Knud Rasmussen Brandts stempel (*Bøje* nr. 6145). Disken, tværmål 15 cm, har på fanen et cirkelkors med stråleglans, der på den vandrette korsarm bærer indskriften »INRI« (skriveskrift). På fanens underside ses samme stempel som på kalken. Inventariet 1680 anfører en †*kalk* og *disk* af tin.¹²

En *alterkande* fra 1954, 26,5 cm høj, har korsprydet korpus og låg. Under bunden læses med

Fig. 23. Alterstager, o. 1650-1700 (s. 1143). Foto AM 2009. – *Altar candlesticks, c. 1650-1700.*

Fig. 24. Dåbsfad, o. 1575, med sekundære initialer og våbener for Axel Valkendorf (†1675) (s. 1144). Foto AM 2009. – *Baptismal plate, c. 1575, with secondary initials and coats of arms of Axel Valkendorf (†1675).*

kursivskrift: »Skænket af Rasmus Andersen og hustru Ane Marie Andersen, Faushøjgaard, ved datter Karen Andersen 1954«. Stemplemet med Københavnsmærke og guardejnmærke for Johs. Siggaard. En *alterkande* fra slutningen af 1800-tallet er af sort porcelæn med guld kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik. Nu ude af brug. En †*oblata-ske* i samme materiale som alterkanden ønskedes anskaffet 1900.⁹ Inventariet 1680 nævner en †*vinflaske* af tin.¹²

Alterstager (fig. 23), o. 1650-1700, 41 cm høje, med klokkefod, spinkelt balusterskaft og flad profileret lyseskål.

En nyere *messehagel* er af rødt klæde med rygkors af guldagramaner, hvori midtmedaljon med broderet Jesumonogram. †*Messehagler*. 1839 kunne en messehagel, 'som skulle være en højtidsdragt for præsten', ikke 'opfylde denne bestemmelse'. Nye anskaffedes 1854 og 1894.⁹

Et †*tildkar* (røgelseskar?) optræder i inventariet 1680.¹²

Alterskranke, o. 1880, tresidet med buede hjørner og spinkle drejede balustre. Bemaling i gråsort og lilla. 1843 ønskedes en †*alterskranke* repareret og gjort bredere, og 1853 skulle den betrækkes

Fig. 25. Fontehimmel, begyndelsen af 1740'erne (s. 1144). Foto AM 2009. – Font canopy, beginning of the 1740s.

med 'læderhynder'. En *†knæleskammel* til præsten blev 1855 betrukket med rødt fløjl.⁹

Døbefont (fig. 26), romansk af granit, 88 cm høj, kummens tværmål 100 cm, tilhørende de 'enligtstående' løvefonte (Mackeprang, *Døbefonte* 282–

Fig. 26. Døbefont, romansk, af granit (s. 1144). Foto AM 2009. – Baptismal font, Romanesque, granite.

83). Stenen er grålig, foden formet som en søjlebase med skarprykkede hjørneknopper. Fodens sider prydes af reliefhugne bladpalmetter, og en rundstav danner overgang til den meget brede og kraftige kumme. Herpå er der i basrelief udhugget fire løver, der står to og to foran hinanden, således at de to forrestes hoveder mødes; modsat står der mellem de to bagestes haler et Livstræ. Løverne har åbne gab og haler med en stor dusk over ryggen. Mundingsranden ledsages af platte, og den skålformede fordybning er ganske lille i forhold til kummestens størrelse. Flere steder på overfladen ses stumper af kalkning og lidt rød og blå farve. Fonten, der indtil 1950 stod i korets nordvesthjørne (jf. fig. 29), står nu i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfad (fig. 24), o. 1575, sydtysk, tværmål 44 cm, med fremstilling af Bebudelsen i medaljon. Herom et næsten udpudset majuskelbånd og en stemplet bladbort, der gentages på fanen. Her er sekundært graveret to våbener og tilhørende initialer »AV« for Axel Valkendorf til Tidselholt (†1675)(fig. 42).²⁶ Fadet er først kommet til kirken 1890.⁹ 1839 brugtes et *†dåbsfad* af tin, der var meget lille og 'ingenlunde svarende til det, som kan fordres af et kar, der bruges til en så højtidelig handling'.⁹ 1862 anskaffedes en *†dåbskande* af tin.⁹

Fontehimmel (fig. 25), 1740'erne, sekssidet, med profilkantet frise og svajet baldakin, der løber sammen i et profilled foroven. På hjørnerne står små drejede spir (fornyede), mens en tilsvarende hængeknop er fæstnet midt i loftet. Himlen har et muligvis oprindeligt ophæng med små kloder.

Den originale bemaling i grøn, grå, guld og rød marmorering er fremdraget og istandsat 1939. I frisen læses med hvid skriveskrift på sort bund: »Huo som Troer og bliver Døbt, dend Skall worde salig. Marci 16 Cap.:16 v.«. Himlen er i 1800-tallet blevet overmalet to gange med egetræsfarve. Første gang fik baldakinen skabelonerede stjerner og 'snøller', anden gang stod loftet blåt, og den stadig bibeholdte indskrift stod gul (jf. fig. 29).

Af en *korbuекrucifiksgruppe* fra o. 1500 er tre figurer bevaret, *★*Kristusfiguren (fig. 14) findes i Horsens Museum, mens sidefigurerne Maria og Johannes nu står på kirkens korgitter (fig. 30).

Fig. 27. Korgitter, begyndelsen af 1740'erne, malerier af Bebudelsen (til venstre) og Besøgelsen (s. 1147). Foto AM 2009. – Chancel screen, beginning of the 1740s, paintings of the Annunciation (left) and the Visitation.

Fig. 28. Korgitter, begyndelsen af 1740'erne, med sidefigurer fra korbuekrucifiksgruppe, o. 1500 (s. 1146). Foto AM 2009. – Chancel screen, beginning of the 1740s, with ancillary figures from crucifixion group, c. 1500.

*Kristusfiguren (fig. 14), 80 cm høj, mangler nu både arme og fødder. Hovedet (fig. 44) er sunket ned imod højre skulder, hofterne er brede, knæene åbne. Hår og skæg er langt med bølgende lokker, ansigtet skamferet, lændeklædet kort med binding ved højre hofte. Bagsiden savner hulning.

Den slidte bemaling er fra o. 1850. Hudfarven er grå, hår og skæg har brunt, på lændeklædet spores mørkegrønt, og ved øjnene lidt sort.

Sidefigurerne (fig. 30), 74 cm høje, indtager konventionelle sørgestillinger. Maria, med hovedet dækket af kappens slag, har foldet hænderne foran livet, men Johannes bærer en bogpose med sit evangelium i højre hånd. Figurerne, der heller ikke er hulet i ryggen, står på kirkens korsranke fra 1740'erne og er stafferet sammen med denne.

Krucifiksgruppen kan godt have udgjort en helhed i korbuen også efter, at sidefigurerne i 1740'erne fik plads på korgitteret. Kristusfigurens farver viser, at krucifikset endnu fandtes i

kirkerummet o. 1850. Herefter er figuren sammen med kirkens *alterfigurer (jf. ovf.) kommet på kirkeloftet, atter nedtaget o. 1925 (jf. fig. 19) og efter et ophold i Glud Museum 1933 kommet til museet i Horsens (inv.nr. 2776).

Korgitter (fig. 28), 1740'erne, 135 cm højt, fyrretræ, i fire fag, af hvilke de to midterste danner låger. Sidefagene kantes af glatte fremspring (fornye), hvorom fodprofil og profilgesims forkrøpper sig. Fagene rummer hver sin profilfylding, og over dem afslutter udsavede topstykker med akantusløv omkring en bredoval medljon. På gitterets indre fremspring, flankerende indgangen, står de ovennævnte to sidefigurer fra o. 1500 (fig. 30), der har hørt til kirkens korbuekrucifiksgruppe (jf. ovf.).

Den 1939 fremdragne bemaling er original, men stærkt opmalet. Rammeværket står brunt med gråmarmorede fyldinger, topstykkerne blå og grå med land- og skyformationer malet i me-

Fig. 29. Korgitter for inventarets restaurering 1939 (s. 1147). Foto Ejnar V. Jensen 1938. — *Chancel screen before restoration of the furnishings in 1939.*

Fig. 30. Sidefigurer, Maria og Johannes, fra korbuekrucifiksgruppe, o. 1500. Nu opsat på kirkens korgitter (s. 1146, jf. fig. 28). Foto AM 2009. – *Ancillary figures, Mary and John, from crucifixion group, c. 1500. Now placed on the church's chancel screen.*

daljernerne. Lågernes fyldinger, der vender imod skibet, har naive og noget restaurerede malerier, hvortil der ovenover slutter sig indskrifter med hvid kursivskrift på sort bund. I nord ses Bebudelsen (fig. 27) med citatet: »See du skall undfan- ge i Livet og føde en Søn. Luc I Cap 31 v.«, i syd Besøgelsen (fig. 27) med »Og Maria sagde Min Siæl ophøyer Herren. Luc I Cap. 46 v.«. Skranken har været overmalet to gange med egetræsmaling i 1800-tallet (jf. fig. 29).

Prædikestol (fig. 31), o. 1652, et velskåret ar- bejde i fire fag med profilindrammede felter, der flankeres af toskanske hjørnesøjler. Søjlerne har prydbælter med beslagværk, og under dem pry- des de tilspidsende postamentfremspring af løve- hoved med ring i flaben (fig. 34) og diamantbos- ser (ved siderne). En perlestav danner overgang mellem storfelterne og den ret smalle frise, der har små englehoveder på hjørnerne. Gesimsens vultsprofil ledsages på undersiden af tandsnit og

mauresker (dækpladen og læsepulten er fornyet 1939). Den profilerede fodliste med æggestav forkrøpper sig om fremspringene, under hvilke der er små drejede hængekonsoller.

Prædikestolen står på en profileret bærestolpe i skibets sydøsthjørne. Opgangen, fra 1740'erne, har udsavede perspektiviske balustre og mægler med et lille drejet spir.²⁷ Den oprindelige himmel springer frem fra væggen over kurven som en syvsidet poly- gon. Frisen kantes af profillister, og tandsnitgesim- sen bærer på hjørnerne drejede topspir, der flan- kerer gennembrudte, udsavede topstykker i kar- toucheform, som er fornyet i ældre former 1939 (jf. fig. 35). Loftet har syv radiære profilribber, fra hvis sammenstød der hænger en Helligåndsdue.²⁸

Stafferingen, der dateres af det maledes årstal »1652«, men som rummer elementer fra 1741, er fremdraget og istandsat 1939. De noget uskoledede malerier har aldrig været overmalet. De viser fire spinkle evangelister stående på blågrå bund, alle

Fig. 31. Prædikestol, o. 1652 (s. 1147). Foto AM 2009. – *Pulpit, c. 1652.*

med deres symbolvæsen og en overstor evangeliebog. Fra opgangen ses: 1) (Fig. 32) Mattæus. 2) Markus. 3) (Fig. 33) Lukas. 4) Johannes, der skriver og ser op.

Træværket er stafferet i rødt, grønt, sort, hvidt, blå, gråt (til dels som marmorering) og karnation (på engle og løvehoveder). Grønt og rødt fra 1741 dækker stedvis en oprindelig lasur på sølv. Indskrifterne står med hvide opmalede versaler på sort

bund. I frisen: »Siger altid Gvd og Faderen tack for alle ting ... Ephs. 5,(20)«, i postamentet: »Søger først Gvds rige og hans retferdighed Math. 6,(33)/ Gvds rige er nær bedrer eder og troer evangelivm Marc. 1,(15)/ Værer beridde thi meniskens søn skal komme paa den stvnd som I icke tencke Lvc. 12,(40)/ Troer paa livsit den stvnd I hafve det Ioh. 12,(36)«. I himlens frise: »Val(?) Frjcter Herren I som/ ære hans hellige ... psalm 34,(10) 1652«.

Fig. 32–33. Prædikestolsmalerier, o. 1652 (s. 1148). 32. Mattæus. 33. Lukas. Foto AM 2009. – *Pulpit paintings, c. 1652. 32. St. Matthew 33. St. Luke.*

Istandsættelsen i 1740'erne betød foruden opgangens fornyelse og en stedvis opmaling af træværket, at himlen fik nye $\dagger$ topstykker.

Vistnok 1857 forsynedes kurven med en $\dagger$ underbygning af panel og en stor stejl læsepult (jf. fig. 35).⁹ Nævnte år blev alt overstrøget med egetræsfarve (i to toner) og lidt bronzering, mens indskrifterne blev nymalet med de gamle skriftsteder i lysegul skriveskrift. Himlens loftfelter fik lyseblåt. Sin nuværende fremtræden har prædikestolen fået med istandsættelsen 1939.

Stolestaderne er fra 1939 med let skrå fyldingsryglæn og fyldingsgavle med vandret afslutning. Bemaling i blå, grønt og sort.

$\dagger$ Stolestader. Af ældre stoleværk er bevaret det øverste af en $\star$ stolegavl i egetræ fra o. 1625, 44 cm høj. Toppen har form af en rulleværkskartouche

Fig. 34. Løvehoved med ring i flåben, udsnit af prædikestol, o. 1652 (s. 1147). Foto AM 2009. – *Lion head with ring in the jaw, detail of pulpit, c. 1652.*

omkring et lille ovalt felt. Gavlstykket har hvid bemaling fra midten af 1800-tallet, hvorunder ses rester af rødt, grønt og forgyltning. Siden 1933 i Horsens Museum (inv.nr. 2780). Endvidere opbevares på kirkeloftet to *stolelåger* af fyr fra 1700-tallet, 90×43 cm, der formentlig stammer fra et stolesæt, der blev indsat 1744 af etatsråd de Hofman.²⁹ Lågerne har en profilylding, der står blågrøn, mens rammetræet er brunt og profilen er gylden.

Kirken blev forsynet med nye stader 1806.³⁰ Endnu et sæt stolestader, fra 1857, ses på ældre fotografier (jf. fig. 18, 29).⁹ De havde skrånende fyldingsryglæn og fyldingsgavle, der kronedes af cirkulære topstykker med midtknap. 1859 ønskede man to nye *†bænke* opsat i koret og malet.⁹ 1864 opsatte man *†hatteknager* på skibets sydvæg. Og 1880 blev alle stole gjort bredere og givet en

Fig. 35. Prædikestol, o. 1652, tilstand for restaurering 1939 (s. 1149). Foto Ejnar V. Jensen 1938. – *Pulpit, c. 1652, condition before restoration in 1939.*

Fig. 36. Klokke, 1300-tallet, med segl for en vis »Nicles«, der må have været klokkenes giver (s. 1151, jf. fig. 45). Foto AM 2009. – *Bell, 14th century, with the seal of a certain 'Nicles', who would probably have been the donor of the bell.*

‘til kirkens øvrige udstyr svarende og mere hensigtsmæssig form’.⁹

†*Præste og skriftestol*. 1722 manglede der en dør for skriftestolen.¹⁰ En *†degnestol* nævnes 1839, da dens hylde var løs.⁹

Pengeblok, o. 1900, 98 cm høj, sammenslået af fire planker med profileret dækplade. På forsiden et lille jernbeslag med tre pengeslidser. Gråmalet; nu opsat ved fonten og ude af brug.

Orgel, 1967, af standardtype ‘Ishøj’, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørføjte 4', Spidsføjte 2' Oktav 1'. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. I tårnrummet. †*Orgler*. 1) 1878 eller 1879, anskaffet for midler indsamlet blandt menigheden.

Fig. 37. Indre set mod vest. Foto AM 2009. – *Interior looking west.*

På orgelpulpituret.⁹ 2) 1927,³¹ med seks stemmer, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved Th. Frobenius & Co. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Salicional 8', Vox Celeste 8', Fugara 4'; svelle, oktavkoppel, 1 kollektiv (Forte), general-crescendo. Pneumatisk aktion; keglevindlade.³² På samtidigt *†*pulpitur i tårnrummet.³³

Lysekroner, tre ens fra første del af 1900-tallet er ophængt over skibets midtgang. Tre lysekroner til

petroleum, fra o. 1900, er hensat i tårnets øverste stokværk.

En *†*ligbåre nævnes i inventariet 1680.¹²

Klokke (fig. 36), 1300-tallet, tværmål 81 cm, med profileret slagring og lister om halsen (Uldall: *Kirkeklokker* 55). På halsen ses to steder aftryk af et cirkulært *sigil* (fig. 45), tværmål 3 cm, med et trekantet våbenskjold, skrådelt med en tindeskure (murtinde). Af omskriften, med ma-

Fig. 38. Gravsten nr. 1, o. 1775, over Søren Jacobsen af Gram og hans hustru (s. 1152). Foto AM 2009. – *Gravestone, c. 1775, for Søren Jacobsen of Gram and his wife.*

juskler, læses: »S(igillum) Nicles ...nes« (Segl for Niels ...nes).³⁴ Våbnet må antages at have tilhørt den mand, der har ladet klokken støbe. Den har afrundede hanke og er ophængt i en slyngebom af eg. 1955 blev klokken nedtaget og svejset.

Ældre klokkestol af egetræ med en del fornyelser af fyr. 1720 var 'klokkeværket' så forfaldent, at man ikke vidste 'hvornår det kan ligge på jorden'; det måtte snarest forbedres.¹⁰

GRAVMINDER

En undersøgelse i kirkens gulv 1997 viste, at der var foretaget adskillige jordbegravelser i kirkegulvet.

Gravsten. 1) (Fig. 38), o. 1775, over Søren Jacobsen af Gram, *1713, †177.. Han kom i ægteskab

med ... datter ... 1771(?). Vistnok afsluttende gravvers. Grå kalksten, 150×90 cm, tilskrevet Jens Hiernø. Stort ophøjet skriftfelt med indhugget kursivskrift. Herover flankeres kranium og knogler af fascies og timeglas, og nederst kantes en krans med kornaks af le og plejl. Nedlagt i gulvet, nordligst i tårnbuen.

2) (Fig. 39) slutningen af 1700-tallet, over ukendte. Grå kalksten, 182×121 cm, tilskrevet Jens Hiernø i Horsens. Et stort felt med rester af kursivskrift flankeres af hægebånd, hvori der er fæstnet nedadvendte overflødhedshorn og krydsende spader, plejl og rive. Øverst kantes et røgelseskar af timeglas, kranium og knogler samt palme- og olivengrene. Nederst ses kornaks og høstredskaber. Nedlagt i gulvet, sydligst i tårnbuen.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1800, over ukendte. Liggsten af rødlig kalksten, 170×80 cm, med rester af indhugget kursivskrift. I græsset vest for våbenhuset.

Fig. 39. Gravsten nr. 2, slutningen af 1700-tallet, over ukendte (s. 1152). Foto AM 2009. – *Gravestone, end of the 18th century, for unknown persons.*

Fig. 40. Kirken set fra sydøst. Foto o. 1900. – *The church seen from the southeast.*

2) O. 1850, over ukendte. Nygotisk stele af grå kalksten med kronende kors af hvidt marmor, 141 cm høj. Indfældet skrifttavle af hvidt marmor med rester af indhugget antikvaskrift. Afsluttende religiøs indskrift. Syd for kirken.

3) O. 1854, over Maren Hansdatter, *18. jan. 1781 i Nebsager, †24. jan. 1854 i Bierge. Støbejernskors med udsvejfede ender, 103 cm højt. Øvre korsarm smykket af en sommerfugl, den nedre af et anker, tværmønstrene af bladværk. Sydøst for kirken.

4) O. 1875, over Berthe Marie Frederiksen, *23. okt. 1819 i Klakring, †15. febr. 1875 i Bjerre. Gift første gang i 13 år med gårdmand ... Hansen, anden gang med ungkarl Jørgen Olesen i 12 år. Gravvers. Stele af grå kalksten (soklen) og hvidt marmor, nu uden kronende kors, 128 cm høj. Den højoval skrifttavle med indhugget antikva omgives af en krans med egeløv, og topstykket prydes af drueranker. Syd for kirken.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56–58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59–62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. LAVib. Århus *Stiftamt*. Havreballegård og Stjernholm Amter 1683–1799. Skiftet efter Peter T. Bering 1739–42 (B 5A.380).

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, *Om de danske landsbykirker* VI, 66–68 (1890). – *Indberetninger*. J. B. Løffler 1878 (bygning og inventar); liste over kirkelige genstande i Glud Museum 1929; afskrift af inskriptioner på prædikestol (usigneret og udateret); Egmont Lind 1935 (kalkmalerier); Einar V. Jensen 1938 og 1940 (inventar); Ebbe Nyborg 1992 (madonnafigur); Kirsten Trampedach og Mette K. Jensen 1995, 1996 og 1997 (kalkmalerier); Hans Chr. Frederiksen 1997 (kalkmalerier); Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1999 (gulvundersøgelse). – Som *korrespondance* endvidere kopier af forslag til istandsættelse af kirkebygningen ved arkitekt Jens Vilhelmsen 1995 og redegørelse for samme istandsættelse ved arkitekt Peter Bech-Jensen 2001.

Fig. 41. *Arkitekturled (volutbøjle) med maske fra altartavle o. 1634 (s. 1138). I Horsens Museum. Foto AM 2008. – *Volute with mask from the altarpiece, c. 1634.

Tegninger og opmålinger. NM. Tryk af forslag til kirkens restaurering ved arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen og Bech-Jensen 1995 (plan, snit og opstalter); plan af gulvundersøgelse 1997 ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen.

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen, bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved Joan F. Davidson. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen; teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktionen afsluttet 2009.

¹ *Kronens Skøder* II, 590-92.

² LAVib. *Viborg landstings skode- og panteprotokol*. Tinglyst 27. marts 1693, fol. 54a-b.

³ LAVib. *Viborg landstings skode- og panteprotokol*. Tinglyst 11. sept. 1710, fol. 502a-b.

⁴ LAVib. *Århus Amtstue*. Ekstraberegning, konge- og kirketiender (B 16).

⁵ LAVib. *Horsens Byfoged*. Skifteprotokol 1739-47, fol. 596a-600b (B 66.257).

⁶ LAVib. *Viborg landstings skode- og panteprotokol*. Tinglyst 17. aug. 1746, fol. 136a.

⁷ LAVib. *Boller og Møgelkær godser*. Skifteprotokol 1832-49 (G 366.155).

⁸ LAVib. *Boller og Møgelkær godser*. Skifteprotokol 1808-21 (G 266.153).

⁹ LAVib. *Bjerre-Hatting Hrd.s provsti*. Synsprotokoller 1833-1922 (C 36.3-7).

¹⁰ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkesyn 1719-26 (C 3.1168).

¹¹ LAVib. *Bjerre Hrd.s provsti*. Synsprotokol for kirker og kirkegårde 1803-18 (C 35.A).

¹² R.A. *Reviderede regnskaber*. Kirkeregnskaber 1680-94 for Århus Stift.

¹³ Ved kirkens seneste istandsættelse i 1990'erne hentes nye frådsten fra Korsgårdens mark (Neder Bjerrevej 9).

¹⁴ Indb. ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1999.

¹⁵ Vel Jochum Hansen Rodenberg (de Lichtenhielm), Horsens.

¹⁶ LAVib. *Århus Stiftamt*. Havreballegård og Stjernholm Amter 1683-1799. Skiftet efter Peter T. Bering 1739-42 (B 5A.380).

¹⁷ Jf. Otto Norn, »Løjttavlen i rum og lys«, *Løjttavlen. Et sønderjysk alterskab*, Poul Svensson (red.), Frøslev 1983, 38 f.

¹⁸ Marie-Louise Jørgensen, »Malede alterbordsforsider fra reformationsårhundredet«, *Tro og bille i Norden i Reformationsens århundre*, Oslo 1991, 169-91.

¹⁹ Hovedforandringen i 1740'erne bestod deri, at de oprindelige sølvlasurer blev overmalet med rød og grøn dækfarve.

²⁰ Maleriet er ikke højt nok til tavlens malerifelt og er derfor muligvis udført til en anden kirke. Ved indsættelsen o. 1850 har man kompenseret for maleriets størrelse ved at indskyde to ekstra 'postamenter'.

²¹ Det er ikke ukendt, at man efter reformationen skilte sig af med katolske helgenbilleder på en pæn og mindre anstødelig måde ved at begrave dem.

²² Her var de i hvert fald 1929, da de figurerer på en liste over kirkelige genstande i Glud Museum (i NM).

Fig. 42. Dåbsfad, o. 1575, initialer og våbener for Axel Valkendorf (s. 1144). Foto AM 2009. – Baptismal plate, c. 1575, initials and coats of arms of Axel Valkendorf.

Fig. 43-44. 43. Marias hoved, udsnit af *Madonna med barnet, o. 1250-75 (s. 1142, jf. fig. 21). I Horsens Museum. 44. Kristusansigt, udsnit af *korbuekrucifiksfigur, o. 1500 (s. 1144). I Horsens Museum. Foto AM 2008. – 43. *Mary's head, detail of *Madonna, c. 1250-75.* 44. *Face of *Christ, detail of crucifixion group, c. 1500.*

²³ Notat af B. Ousager 1965 i Horsens Museums Protokol, der refererer mundtlig meddelelse ved V. Thorlacius-Ussing angående figurernes fund.

²⁴ Jf. Ebbe Nyborg, »Mikaels-altre«, *hikuin* nr. 3, 1977, med note 39.

²⁵ *Tiap Danmark* giver årstallet 1774, men synes ikke at have nogen kilde for det.

²⁶ Axel Valkendorf er begravet i Vejstrup Kirke, Nørre Tyrstrup Hrd.

²⁷ En baluster, der blev til overs ved prædikestolens istandsættelse 1939, opbevares nu i Nationalmuseet (inv.nr. D 12927).

²⁸ Selv om duen ikke ses på fig. 35, er den oprindelig, idet den 1939 fandtes opbevaret ved kirken.

²⁹ *DaAtlas* og skiftet efter Peter F. Bering (jf. note 16).

³⁰ LAVib *Århus bispearkiv*. Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3.1151).

³¹ Årstallet stammer fra den forsvundne synsprotokol 1861 ff. Meddelt orgelregistranten 1974.

³² Orglet kom senere i privateje og er antagelig forsvundet.

³³ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

³⁴ J. B. Löffler læste 1878 »S' Nicles... ienss'«.

BJERRE CHURCH

Building. The whitewashed church with its tiled roof is a Romanesque construction in calcareous tufa, consisting of a chancel and a nave, onto which a tower was added to the west in the late Middle Ages. The old tufa-walls are mainly preserved, but the facades have been significantly altered. The chancel arch has been rebuilt, and some of the other elements that could have helped to determine the architecture of the church in greater detail are missing. The walled-up north door of the nave can be traced on the outside.

The chancel has had three small windows, one in each side, and the nave has probably had three in each long side. Two windows in the north side of the nave are the best preserved; they came to light during the most recent restoration-work in the church, in 1995-99. They are traditional round-arched and double-bevelled windows with narrow apertures. The windows are placed high up, with the sills c. 4 m above the old floor of the church, which was about half a metre below the present level.

The late medieval changes and additions are all made of large bricks of medieval type. In c. 1500 the flat wooden ceilings were replaced by integrated groined vaulting, one section in the chancel and three in the nave. A manhole in the west section of the nave provided access to the loft. The sturdy tower, which is of slightly later date than the vaulting, is built up against the nave. In the interior the tower room is open in its full width towards the body of the church. There is access to the upper storeys of the tower via a straight-run staircase in the north wall. The porch on the south side of the nave seems to contain a medieval core, but drastic rebuilding has taken place. The church's present large windows have round-arched cast-iron frames from 1877.

The *mural paintings* which were partly exposed in 1935 were fully brought to light and restored in 1995. They consist chiefly of a late Gothic decoration by an untrained hand, from around 1510. The east severy of the chancel-vaulting has a depiction of Judgement Day with St. Michael, the weigher of souls, blowing his horn. To the

south there is heaven and hell represented by St. Peter in front of the gate of heaven and a devil's head with flames blazing from the jaw. In the east severy of the nave-vaulting there is a representation of the Crowning with Thorns and the Flagellation, while two house-marks in the centre of the severy are slightly older (c. 1500) and probably belonged to the churchwardens at that time.

The church has considerable *furnishings*, with a significant proportion of them dating from the Middle Ages. The baptismal font with lion-decoration is Romanesque, there is a bell from the 14th century and a *Madonna with Child which dates from c. 1250–75. Since 1933 she has been kept in Horsens Museum together with a *deacon-saint from c. 1475–1500 and a *Christ-figure that belonged to a crucifixion-group from c. 1500. The group's ancillary figures, Mary and John grieving, are still to be found in the church, standing on the chancel screen.

The main furnishings come from the Renaissance period. The altarpiece has the painted date '1634' on it and cannot be much older than that in view of the perfectly up-to-date (though misunderstood) auricular decoration. The pulpit, which must be some couple of decades later, has the date '1652' painted on it.

A south German baptismal plate is from c. 1575, but was not acquired by the church until after 1839. The altar candlesticks would date from 1650–1700, and the altar silver was supplied by Knud Rasmussen Brandt, Horsens in 1774; it bears the coats of arms of the church patrons Hans Helmuth Lüttichau and his wife Maria Lasson.

A number of works are related to a restoration carried out in the early 1740s. They include a little font canopy and a chancel screen with refreshed paintings. The 19th century is represented by an altar-painting from 1892 by Anker Lund and by an earlier altar-painting from c. 1850.

Two neo-classical tombstones from the end of the 18th century can be attributed to the workshop of sculptor Jens Hiernøe in Horsens.

Fig. 45. Segl med navnet »Nicles«, udsnit af klokke fra 1300-tallet (s. 1151). Foto AM 2009. — Seal with the name 'Nicles', detail of bell from the 14th century.